

BALAGUER
DESAPAREGUT

Gerard Costa Serret

BALAGUER

DESAPAREGUT

PAU BERTRAN VILASECA / Fons JOAN BARROT

 efadós®

BALAGUER DESAPAREGUT

Col·lecció Catalunya Desapareguda

Primera edició: febrer 2022

© dels textos: Gerard Costa Serret

© del pròleg: Joan Biscarri Gassió

© de les fotografies: diversos autors

© de l'edició: Editorial Efadós

© de la col·lecció Catalunya Desapareguda: Editorial Efadós

EDITORIAL EFADÓS

Carrer d'Edison, 3 - Nau A
Polígon industrial Les Torrenteres
08754 El Papiol (Baix Llobregat)
Telèfon 93 673 12 12
efados@efados.cat
www.efados.cat

Idea original, disseny i fotocomposició:

Editorial Efadós

Amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

Assessorament lingüístic:

M. Neus Doncel Saumell

Fotografia de la portada:

C. O. / Fons Josep Salvia

Acrònims:

ACN (Arxiu Comarcal de la Noguera)

AFCEC (Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya)

ANC (Arxiu Nacional de Catalunya)

BC (Biblioteca de Catalunya)

CRDI (Arxiu Municipal de Girona - Centre de Recerca i Difusió de la Imatge)

ICGC (Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya)

IEFC (Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya)

MN (Museu de la Noguera)

ISBN 978-84-18243-89-9

DL B-2962-2022

Imprès a Catalunya

Tota forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, salvant l'excepció prevista per la llei. Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra, dirigiu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics) - www.cedro.org

Índex

Pàg. 6

PRÒLEG

El joc de la imatge

Pàg. 8

INTRODUCCIÓ

Un segle vist en blanc i negre

Pàg. 12

URBANISME ENTRE TRES CULTURES

De l'edat mitjana fins a mitjan segle xx

Pàg. 114

CANVIS I EXPANSIÓ

El creixement urbanístic

Pàg. 164

EL TERME DE BALAGUER

Entre la serra de Mont-roig i la plana d'Urgell

Pàg. 184

ÍNDEX ALFABÈTIC

Pròleg

EL JOC DE LA IMATGE

Joan Biscarri Gassió

Hi havia un temps en què les fotografies eren un objecte valuós, gairebé un senyal de prestigi. Hi havia una litúrgia en la seva preparació i un ritual en la seva visualització. Mirar fotografies requeria una mirada de respecte, com si fossin quadres emmarcats d'un museu. Una mirada que podia ser compartida, com un acte social d'abans de les xarxes socials, o bé produir-se en la intimitat de l'enyorança personal.

Abans que les fotografies se submergissin per sempre més en l'oceà immens d'un aparell electrònic, quan encara tenien la materialitat d'un objecte de paper o de

cartó, quan s'enganxaven curosament en un àlbum, com un *curriculum vitae* familiar, les imatges tenien un valor notarial que acreditava el pas per la vida dels seus protagonistes i dels seus escenaris vitals.

Potser és per això que ens atrauen les fotografies antigues, perquè atorguen corporeïtat al nostre passat. Sovint, els records se sustenten en la ment gràcies a una imatge. Hi ha records que probablement no existirien si no haguessin tingut una càmera al davant per immortalitzar-los. Les fotografies són les crosses de la nostra memòria.

Però, a més, les fotografies antigues dels vells carrers i paratges balaguerins ens conviden també a un joc encisador. És el joc de les semblances i de les diferències,

que ens permet comparar què s'ha mantingut i què ha canviat. Contrastar les imatges de les fotografies amb els nostres records pot portar-nos també sorpreses i descobriments. Un record no és una imatge exacta de la realitat, és una construcció mental condicionada per la nostra subjectivitat, per tot allò que va envoltar aquell moment de la nostra vida. Les fotografies antigues ens permeten reconstruir aquests records, i aquest és un joc captivador, gairebé addictiu.

L'acurada selecció que ens fa Gerard Costa en aquest llibre, és, doncs, una invitació a jugar, sols o acompanyats. Descobrir el Balaguer antic, redescobrir-lo a través d'una càmera, que era en aquell lloc, en aquell moment, no deixa indiferent ningú que s'estimi Balaguer, perquè és també redescobrir-se un mateix, redescobrir els nostres paisatges vitals. Juguem?

LLUÍS VÍCTOR PUIG / FONS LLUÍS VÍCTOR PUIG

Introducció

UN SEGLE VIST EN BLANC I NEGRE

Gerard Costa Serret, historiador

En origen, la fotografia no tenia un ús social clar. Les primeres càmeres, que es van fabricar a França i Anglaterra durant la dècada del 1840, només les podien utilitzar els mateixos inventors. Tampoc existien els fotògrafs professionals, ja que no era una activitat remunerada, sinó artística.

Això no obstant, a poc a poc es va democratitzar el seu ús alhora que creixia l'interès que generava. La fotografia promou la nostàlgia d'una manera activa. Reproduir la realitat sobre ferro, vidre, paper o altres suports és tenir interès en l'*statu quo* immutable de les coses. Tot és

digne de ser fotografiat: els tabús, la marginalitat, l'alegria, els actes socials o, fins i tot, el dolor i la pena.

Sortosament, les càmeres fotogràfiques van començar a duplicar el món en un moment en què el paisatge humà i natural cada vegada patia canvis més vertiginosos. La primera fotografia coneguda de Balaguer es remunta al 1871. Tot era diferent. Encara existia el portal de Sant Miquel, en el qual es trobava un burrot per regular i cobrar els impostos corresponents als productes entrants, la roba es rentava al Segre i les restes de les Guerres Carlines encara eren visibles.

En l'actualitat, la fotografia ha esdevingut un element clau, gairebé vital, dins el nostre dia a dia. El preu,

AUTORIA DESCONEGUDA / FONS JOSEP SALVA

VESTIGIS D'UN PASSAT GLORIÓS

En aquesta pàgina, tres noies a mitja pujada del barranc del Torrent en-torn del 1900. Més enllà, una antiga creu de terme –actualment desapareguda– i l'obertura a la muralla que connectava el Castell Formós i el santuari del Sant Crist amb el carrer del Torrent. Al fons, l'església de Santa Maria, la sagristia i l'edifici de la presó. El castell, antic palau dels comtes d'Urgell i far cultural i artístic de la Catalunya del segle XIV, apareix al capdamunt del tossal, connectat amb la muralla que encerclava i protegia la ciutat. S'hi identifica l'alçat de tàpia fet durant la Primera Guerra Carlina, el 1833.

AUTORIA DESCONEGUDA / Fons JOSEP SALVIA

però, ha estat un món ennuegat d'imatges. No hi ha cap acte públic ni esdeveniment particular que no sigui àmpliament fotografiat per càmeres i telèfons mòbils. Sorprenentment, no fa pas tant temps no hi havia manera de guardar un record gràfic d'un acte concret. Ara, en canvi, moltes fotografies es perden en la immediatesa i la celeritat d'un món assedegat d'imatges.

L'any 2018, el patrimoni fotogràfic de la ciutat es va veure incrementat en prop de dos milers de fotografies, cedides pels veïns i veïnes de la ciutat, recollides amb el projecte *L'Abans de Balaguer*. Ara, de resultes de l'actualització d'aquest fons fotogràfic i de la incorporació de noves cessions, i tenint en compte fotografies conservades en arxius catalans, neix *Balaguer desaparegut*. El llibre que teniu a les mans s'emmarca en la col·lecció «Catalunya Desapareguda» i mostra les transformacions

que ha sofert Balaguer els darrers cent anys. A través de les imatges que es recullen podem observar l'empremta que hi han deixat generacions de balaguerins i balaguerines, sovint d'una manera anònima, que, amb el seu esforç i treball, han anat transformant l'entorn fins a arribar on som ara.

Aquest passeig per Balaguer s'estructura en tres capítols: el primer recorre els carrers i places de l'antiga ciutat murallada, l'origen i el cor de Balaguer; el segon posa l'èmfasi en el creixement urbanístic de la primera meitat del segle XX a través dels nous eixos de comunicació del Davant Balaguer, i el tercer ens apropa a indrets i a activitats emblemàtics del terme municipal.

La màgia de la fotografia ens permet viatjar al passat i recuperar paisatges perduts. Endinsem-nos, doncs, en la història recent de Balaguer.

AUTORIA DESCONEGUDA / Fons JOSEP SALVIA

URBANISME ENTRE TRES CULTURES

De l'edat mitjana fins a mitjan segle xx

Fins a pràcticament les portes del segle xx, la presència del riu Segre ocasionava una gran ruptura urbanística a Balaguer que en distanciava les dues ribes. La ciutat s'originà al lloc conegut com a «pla d'Almatà» a inicis del segle VIII, un altiplà que va ser fortificat i reforçat amb la construcció dels serveis bàsics –un mercat, cementiris i la mesquita aljama o major– i d'un palau fortificat a les mans de Lubb b. Ahmat al-Qasi, conegut actualment com a «Castell Formós». La primerenca ciutat s'anà desocupant a favor de la part baixa, més propera al riu i, per tant, amb accés directe a l'aigua. La creació de la jueria, a l'altre costat de l'actual plaça del Mercadal, significà l'expansió més notable de la ciutat en aquest període.

Balaguer va viure tancada dins les muralles fins a inicis del segle xx. El marge esquerre, en canvi, restà desocupat i destinat exclusivament a terres de conreu. El «Davant Balaguer», com es coneix popularment l'indret, l'ocupaven el monestir de Sant Domènec i una petita serradora de fusta. Progressivament, la necessitat d'urbanitzar nous espais va ocasionar la total ocupació de l'horta i l'edificació d'aquest sector.

AUTORIA DESCONEGUDA / Fons JOSEP SALVA

PONT DE SANT MIQUEL

En aquesta pàgina, l'antic pont de Sant Miquel vers el 1890. De construcció gòtica, va aguantar totes les guerres que malauradament assolaren Balaguer i Catalunya sense grans desperfectes. Al final de la Guerra Civil del 1936-39, però, el pont va ser volat durant la retirada de les tropes

republicanes, el 6 d'abril del 1938. Al costat, un grup de gent posa per a la fotografia recolzada a les baranes del pont, metàl·liques d'ençà de la seva instal·lació el 1912, a mitjan anys trenta. Al fons, la imponent silueta de l'església de Santa Maria i els edificis de la presó i de la sagristia.

AUTORIA DESCONEGUDA / Fons GERARD COSTA SERRET

